

**UN POET CU IDENTITATE PLURALĂ: ANDREI CODRESCU.
ÎNTOARCEREA SCRITORULUI ROMÂN, EVREU ȘI AMERICAN
LA POEZIA ÎN LIMBA ROMÂNĂ**

**ANDREI CODRESCU: A PLURAL IDENTITY POET.
THE RETURN OF THE ROMANIAN, JEWISH, AMERICAN WRITER TO THE
ROMANIAN LANGUAGE POETRY**

DANIEL CRISTEA-ENACHE, dr., conf. univ.,
Facultatea de Litere, Universitatea din București

Daniel CRISTEA-ENACHE, PhD, Associate Professor,
Faculty of Letters, University of Bucharest,

ORCID ID: 0000-0002-1637-669X
daniel.cristea-enache@unibuc.ro

CZU: 821.135.1.09

DOI: 10.46727/c.emc-2023.p3-7

***Abstract:** The political exile problem may cross paths or not with the plural identity of some Romanian writers who decided once to live in another country and write in another language. This article falls under this thematic illustrating the return of the American writer Andrei Codrescu to his first language, found again after an enriched experience as a writer in another language; perceived as fresh and expressive. Compared to other Romanian writers going through a de-familiarization process, Andrei Codrescu on the other hand has the revelation of the freshness of Romanian language, the language he used to write in his youth, the language that he rediscovers in the last years from the perspective of an American writer.*

*In two cases, *Întoarcerea huliganului* by Norman Manea and *Metroul F* by Andrei Codrescu, the literary result is exceptional. Two event-volumes for the Romanian literature and language that they willingly chose to come back to. Two American writers coming back to the Romanian language, one of them writing an autofictional novel, and a poetry volume, the other one, both creating permeable borders in every direction of their own writing.*

***Key-words:** Andrei Codrescu, identity, language, poetry, literature*

Introducere în problematica exilului, până în decembrie 1989

O diferență importantă între regimul totalitar din spațiul românesc de până la 22 decembrie 1989 și regimul democratic apărut odată cu Revoluția din 1989 este dată de modul în care Statul se raportează la un scriitor (în general, la un artist) care decide să plece într-o altă țară, într-o altă cultură și să-și scrie opera (dacă este scriitor) într-o altă limbă. Pentru un regim totalitar, chiar dacă în Constituție este stipulat dreptul cetățeanului de a călători în străinătate, o asemenea opțiune făcută de un scriitor este nu numai indezirabil: este inconceptibil.

Pare paradoxal ca tocmai un regim totalitar de esență și structură comunistă, pentru care „visul de aur al comunismului” echivalează cu dispariția claselor sociale, dar și cu aceea a granițelor naționale, să facă din granițele naționale șanțuri adânci, simbolice, ce trebuie apărate cu grăniceri și sârmă ghimpată nu numai față de „inamicii” veniți din exterior, dar și față de propriii cetățeni, care își manifestă dorința de a pleca într-o țară străină: temporar sau pentru totdeauna. Acest paradox este de fapt o contradicție între *teoria* internaționalismului comunist și *practica* îngrădirii dreptului de a călători al cetățenilor unui stat comunist, indiferent că acesta este Republica Socialistă România sau Republica Democrată Germană.

Toți est-germanii care au încercat să ajungă în Berlinul de Vest trecând de faimosul Zid (simbolul Cortinei de Fier care a separat, până în 1989, lumea liberă occidentală de lumea „lagărului socialist”) s-au confruntat cu zelul grănicerilor propriului stat de a-i împiedica să o facă și de a-i pedepsi pentru

încercarea de a o face. Unii și-au pierdut chiar viața, fiindcă zelul grănicerilor unui stat totalitar este în mod logic un zel criminal. Și în România perioadei Gheorghiu-Dej și, apoi, a perioadei Ceaușescu, au fost oameni împușcați mortal ori prinși în timp ce încercau să treacă granița spre Vest, arestați și condamnați la ani grei de închisoare, „culpa” lor categorială fiind aceea că erau *fronteriști*. Un asemenea *frontierist*, tânăr, apare într-o carte confesională a lui Paul Goma, iar chinurile la care este supus în închisoare colegul de detenție politică al lui Goma sunt terifiante.

Până la căderea comunismului, în tot Estul Europei, în anul 1989, aceasta a fost situația macro în România lui Ceaușescu, într-o continuitate deplină cu România lui Gheorghiu-Dej. A încerca să pleci în altă țară și — mai grav — a te stabili acolo reprezentau un fel de acte de lezmajestate. Dacă, în alte epoci istorice, cei care-l mâniiau pe împărat erau pedepsiți cu exilul (a fost și cazul lui Ovidiu, exilat la Tomis), în regimul dejist și în cel ceușist, exilul era dimpotrivă ceva ce trebuia împiedicat prin orice mijloace. Cel care voia să plece din țară era forțat să rămână în România, să fie „legat de glie”; iar cel care, asumându-și toate riscurile, reușea să ajungă în Occident și alegea să nu se mai întoarcă în țară era pedepsit de regim prin interzicerea oricărei referințe la el și la opera sa literară.

Un exemplu concludent este acela al lui Petru Dumitru, fostul scriitor „de nădejde” al regimului comunist, deținătorul unor poziții înalte în nomenclatura culturală din epoca Gheorghiu-Dej (supranumit de aceea „prințul roșu”) dar care, în pofida acestor enorme avantaje personale, a ales să rămână în Occident în 1960. În urma exilării lui Petru Dumitriu, numele lui, repetat anterior până la saturație, a fost interzis de același regim totalitar pe care îl servise cu zel — iar despre Petru Dumitriu și opera lui (incluzând *Cronică de familie*, unul dintre cele mai importante romane din istoria literaturii române) nu s-a mai putut scrie nimic, până în decembrie 1989, când regimul totalitar a fost răsturnat prin Revoluție.

Destinul lui Petru Dumitriu ca scriitor român a fost astfel „curmat” în 1960, la exilarea lui, timp de aproape trei decenii. Aceasta a fost situația tuturor exilaților români din perioada 1947-1989, de la cei din primul „val” al exilului (printre ei, soții Monica Lovinescu — Virgil Ierunca) până la cei din ultimii ani ai epocii Ceaușescu (Norman Manea, soții Sonia Larian — Lucian Raicu, Mircea Iorgulescu, Matei Vișniec...). Toți exilații români din timpul regimului comunist au fost pedepsiți de acest regim cu „uitarea” dirijată și controlată și cu radierea numelui și creației lor din fondurile bibliotecilor și arhive, din presa culturală la zi, din programa școlară și din toate celelalte structuri culturale în care contribuția unui scriitor se regăsește într-o formă sau alta. Enciclopedia dedicată de Florin Manolescu acestui exil din timpul regimului comunist este de mari dimensiuni anume fiindcă am avut un număr mare de exilați, iar opera lor, atât cea din România, cât și cea din țara aleasă, a fost una consistentă.

Odată cu 22 decembrie 1989, întreaga tematică și problematică a exilului se va „arhiva” și istoriciza, fiindcă regimul democratic oferă cetățenilor opțiunea deciziei personale și libere în privința stabilirii într-o altă țară. După 22 decembrie 1989 nu mai putem vorbi despre *exil politic* decât la trecut, fiindcă prezentul postrevoluționar aduce o societate deschisă și o dezetatizare a cursului existențial, care devine unul individual și familial. Altfel spus, nu mai este decizia Statului român dacă un ins, un cuplu ori o întreagă familie aleg să se stabilească într-o altă țară, iar acest drept nu mai poate fi îngrădit de către statul democratic, așa cum se întâmpla pe vremea celui totalitar.

Ecuția identității. Scriitori cu identitate plurală

Problematica exilului politic se poate intersecta ori nu cu cea a identității plurale a unor scriitori români care, la un moment dat, au decis să se stabilească într-o altă țară și să devină autori ai unei alte limbi. Dacă exemplele unor Ionescu, Cioran, Eliade sunt pe „muceha” dintre opțiunea personală liberă și exilarea datorată instalării comunismului (cei trei mari scriitori aleg să rămână în Occidentul unde deja se aflau tocmai fiindcă România se comuniza și sovietiza sub ochii lor, sub privirea lor de departe),

exemplul lui Fundoianu este ilustrativ pentru opțiunea liberă a unui scriitor român de origine evreiască de a deveni scriitor francez. (Din nefericire, scriitorul francez și-a găsit sfârșitul la Auschwitz tocmai fiindcă evreitatea lui era o „culpă” pentru Germania lui Hitler.) Înainte de venirea la putere a lui Hitler în Germania, opțiunea româno-evreului Fundoianu de a deveni scriitor francez, cu numele Fondane, a fost una proprie, nedeterminată de altceva decât de sistemul de valori și opțiuni al remarcabilului scriitor și eseist. La cele două identități care îl „compuneau”, cea românească exprimată de limba în care scria și cea evreiască exprimată de etnia căreia îi aparținea, Fundoianu a adăugat așadar încă una: o a treia identitate, distinctă de celelalte, și anume aceea de scriitor francez. Fundoianu este prin urmare un caz rar, de autor cu *triplă* identitate lingvistică, literară și culturală în sens larg. Fondul gândirii și scrisului său este disputat de trei identități diferite (românească, evreiască, franceză), într-o pluralitate uimitoare, și totuși nu singulară.

Fiindcă aceeași întreită identitate o putem regăsi și la alți scriitori români de etnie evreiască exilați ori emigrați în timpul regimului comunist: Nina Cassian, Norman Manea, Andrei Codrescu sunt alte trei cazuri de scriitori cu identitate plurală. Ei sunt scriitori români fiindcă scriu, în România, în limba română, sunt intelectuali evrei fiindcă au etnie evreiască și devin scriitori americani atunci când, reușind să plece din România lui Ceaușescu (Andrei Codrescu la începutul „Epocii de Aur”, Nina Cassian și Norman Manea spre sfârșitul acesteia) și să se stabilească în Statele Unite, încep și continuă să scrie și să publice cărți în engleza americană.

După decembrie 1989, când despre opera lor se poate vorbi în deplină libertate, analiza acestei opere literare se va face în două spații lingvistice diferite: în cel al limbii române în care au fost scrise unele cărți și în cel al englezei americane în care au fost scrise altele. Unele cărți scrise în românește vor fi traduse în engleză; altele, scrise în engleză, vor fi traduse în românește — și chiar actul traducerii ne semnaleză dubla identitate lingvistică și scriitoricească a acestor autori. Ca pentru a complica, frumos, și mai mult discuția asupra identității, unele cărți vor fi scrise, în Statele Unite, în *românește*, așa cum s-a întâmplat cu *Întoarcerea huliganului* scrisă de Norman Manea la New York *în română*; și cu *Metroul F*, carte de poezii scrise de Andrei Codrescu tot *în română*.

Doi autori deveniți scriitori americani s-au întors la limba română, unul într-un roman auto-ficțional, celălalt în poezie, făcând în acest fel permeabile în toate direcțiile și sensurile „granițele” din propriul scris. Ei au trecut „granița” limbii române în timpul totalitarismului comunist, ca niște exilați ori emigrați tipici, iar ulterior, în deplină libertate postrevoluționară, au trecut „granița” înapoi, alegând să scrie în românește fără ca vreun regim totalitar să le impună acest lucru. În ambele cazuri, al cărții *Întoarcerea huliganului* de Norman Manea și al volumului de versuri *Metroul F* de Andrei Codrescu, rezultatul literar este unul excepțional. Sunt două volume-eveniment pentru literatura română și pentru limba la care Manea și Codrescu au ales, benevol, să se întoarcă.

Cei „doi ani pe românește” ai lui Andrei Codrescu

În volumul cu un titlu și un subtitlu la fel de sugestive pentru discuția noastră asupra identității plurale, *Metroul F. Doi ani pe românește* (Fundatia-Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2019, 68 p.), vom găsi imagini din arhiva afectivă și sentimentală proprie, din copilăria și adolescența din România, aluzii intertextuale, în spirit postmodern, la poeți precum Blaga ori Bacovia, și chiar o *ars poetica* foarte concentrată, în două versuri impresionante precum „Poeziile-s mai simple când le trag/ direct din izvorul subteran al limbii prime”. Limba „primă” este româna la care poetul devenit autor american s-a întors acum, iar stratul românesc al identității sale plurale (român, evreu, american) este echivalat metaforic și simbolic cu un „izvor subteran”, exact în spiritul modernismului adâncit arhetipal al magistrului său Blaga.

O asemenea imagine simbolică a stratului românesc adânc, a *substratului* românesc, am putea spune, se modulează într-un chip și mai intim într-un alt vers, ca *a flash* spre momentul nașterii celui care acum și-o amintește: „Este exact momentul când în Sibiu eu ies din pântec”. În acest vers de o simplitate dezarmantă, avem implicată o întregă problematică a identității, pusă la modul cel mai personal-intim. Ieșirea „din pântec”, nașterea, s-a petrecut într-un Sibiu pe care poetul devenit american nu-l poate uita vreodată, deși Sibiul a fost până în 1989 un oraș dintr-o biată țară comunizată cu forța (și condus acest oraș, în mod ironic, tocmai de către Nicu Ceaușescu, unul dintre fiii cuplului dictatorial).

Momentul fundamental al nașterii este unui sibian, românesc, iar evocarea lui apare ca firească într-un volum subintitulat *Doi ani pe românește*. Însă orașul nașterii, copilăriei și adolescenței lui Andrei Codrescu revine, într-un tablou aproape tangibil al afectivității, într-un poem întreg, intitulat *Ad astram* și dedicat unui prieten de atunci care a murit:

Ce mai zice Stoie. A murit.

A murit prietenul meu din copilărie care ne recita
în traducere proprie pe François Villon la Butoiul de Aur
unde ne îmbătam ieftin în Sibiul înzăpezit de iarna
crâncenă care semăna leit cu iarna lui Villon din secolul lui.
Poezia țâșnea în vinele noastre de adolescenți mâniați
de nu știu ce din epoca noastră vinovată de ceva simțit
dar necunoscut ca amărății noștri părinți cufundați în tăcere.
Știa ceva Stoie care venea din adâncul poeziei medievale
acoperită și ea de tăcerea și trecerea timpului viscol necruțător
sub micuțul soare negru înecat în cupa de tinichea ca un ban.
Ce zici Stoie? Cum arătam de acolo?
Où sont les neiges d'antan ?

Poemul acesta memorabil trebuia citat integral tocmai pentru că, de la un capăt la altul, după cum se poate vedea, el respiră adolescența sibiană și românească a poetului ce a devenit, după emigrare, american.

Concluzii tematice

Iată numai câteva ilustrări ale acestei întoarceri a poetului american la limba lui „primă”, regăsită după o experiență bogată de scriitor într-o altă limbă; și percepută ca proaspătă și expresivă. Față de alți autori ai noștri care au acest mic șoc al insolității când trec de la limba română, maternă, la o limbă străină pe care o deprind prin învățare, Andrei Codrescu are, invers, percepția prospețimii limbii române în care a gândit și a scris în tinerețe, și pe care o redescoperă în ultimii ani, din perspectiva unui scriitor american. Limba română e pentru poetul american ca o iubită din adolescență, dar pe care trecerea timpului nu a îmbătrânito deloc. Ca într-un basm, poetul septuagenar redescoperă în *Doi ani pe românește* o limbă de o tinerețe veșnică, un „izvor subteran” pentru poemele acestei noi experiențe literare și lingvistice.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

Capitole în monografii și culegeri:

- BÂRSAN. I. CODRESCU, ANDREI, în: *Dicționarul general al literaturii române. C/ D.* București: Editura Univers Enciclopedic, 2004, pp. 301-302. ISBN 973-637-070-4, 973-637-072-0
- IOVĂNEL, M. În cap. *Către un canon transnațional*, în: *Istoria literaturii române contemporane. 1990-2020.* Iași: Editura Polirom, 2021, pp. 675-679. ISBN 978-973-46-8344-4
- MANOLESCU, F. CODRESCU, ANDREI (Andrei Perlmutter). În: *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945-1989.* București: Editura Compania, 2003, pp. 178-180. ISBN 973-8119-72-3

Articol din revistă cu factor de impact:

- CRISTEA-ENACHE, D. Recenzie la vol. lui Andrei Codrescu *Metroul F. Doi ani pe românește* (Fundăția-Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2019, 68 p.). *Studii de știință și cultură.* 2023, 4 (75), pp. 239-242. ISSN (print) 1841-1401, ISSN (online) 2067-5135